

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ЧАБАЙОВСЬКА Марія Іванівна

УДК 378.147:811.161.2

**ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ
НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
У ПЕДАГОГІЧНОМУ УЧИЛИЩІ**

13.00.02 – теорія і методика навчання української мови

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

КИЇВ – 2000

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі методики української мови та літератури Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **БЛЯЄВ Олександр Михайлович**, Інститут педагогіки, головний науковий співробітник лабораторії методики української мови.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор **ОНКОВИЧ Ганна Володимирівна**, Інститут вищої освіти, завідувач відділу теорії та методології гуманітарної освіти; кандидат педагогічних наук, доцент **ГОРОШКІНА Олена Миколаївна**, Херсонський державний педагогічний університет, докторант.

Провідна установа: Тернопільський державний педагогічний університет ім.В.Гнатюка, кафедра методики української мови і культури мовлення, Міністерство освіти і науки України, м. Тернопіль.

Захист відбудеться 8 лютого 2001 р. о 14 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.07 в Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова (01601 м. Київ, 30, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова

Автореферат розісланий 30 грудня 2000 р

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.О. Козачук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Розбудова незалежної України, розвиток української мови як державної потребують нових підходів до підготовки вчителя початкових класів, особливе місце в якій займає курс сучасної української літературної мови. Теоретичні основи його перебудови обґрунтовані у концепціях мовної освіти України, "Державному стандарті загальної середньої освіти. Українська мова".

Ці документи призначені для загальноосвітньої середньої школи, але настанови, що містяться в них, повною мірою стосуються і навчання української мови у педагогічних училищах.

Але разом з тим зрозуміло, що специфіка роботи у педучилищі вимагає спеціальної методики. Викладання української мови у цих навчальних закладах слід докорінно поліпшити і перебудувати, бо у змісті, формах, методах навчання багато що треба переосмислювати і викладати, зважаючи на сучасні потреби освіти і соціальний статус майбутнього фахівця.

Як показують експериментальні дані, у практиці роботи частини викладачів традиційним усе ще залишається системно-описовий підхід до вивчення мовних явищ, надмірна затеоретизованість і схематичність викладу матеріалу, що ускладнює формування у студентів мовних та мовленнєвих умінь і навичок.

Виходячи з цього, вважаємо, що зміст курсу "Українська мова", який вивчається в педучилищі, має визначатися новими тенденціями в розвитку лінгвістики з урахуванням прогресивних технологій, комунікативно-діяльнісного і функціонально-стилістичного підходів до його викладання з метою орієнтації майбутнього вчителя на його професійну діяльність.

Необхідно вдосконалити і методику навчання української мови, що повинна здійснюватися на науковій основі, тобто із застосуванням дидактичних і лінгводидактичних принципів, які визначають форми, методи і засоби навчання.

Вказана проблема ще не була предметом спеціального дослідження у вітчизняній лінгводидактиці. З методики української мови не захищено жодної дисертації про особливості змісту, форм і методів навчання української мови в педагогічних училищах. Є лише окремі статті (В.З.Безносенко, С.В.Крисюк, Г.Р.Передрій та ін.) і загальні рекомендації з методики української мови, але в них не визначено, яким формам організації навчання належить віддати перевагу, які методи і прийоми найефективніші для одержання глибоких знань, міцних мовних та мовленнєвих умінь і навичок.

У теорії навчання української мови у загальноосвітній школі є ряд набутків, що можуть бути використані у викладанні мови у педучилищі: дисертації О.М.Біляєва "Лінгводидактичні основи сучасного уроку української мови в середній школі" (К., 1985), К.С.Плиско "Лінгводидактичні основи організації навчання української мови в загальноосвітній школі" (Харків, 1997), С.О.Карамана "Лінгводидактичні основи поглибленого вивчення української мови" (К., 1992), О.М.Горошкіної "Основи методики навчання української мови в старших класах гімназії" (К., 1997), Н.Б.Голуб "Збагачення мовлення учнів 5-7 класів власне українською лексикою" (К., 1997), Л.П.Кожуховської "Збагачення мовлення учнів 5-7 класів українською фразеологією" (К., 1999), В.А.Каліш "Функціонально-комунікативний підхід до слова у мовній освіті вчителя початкових класів" (К., 1995) тощо.

Корисні методичні поради, рекомендації містять монографії і посібники для вчителів: О.Я.Савченко "Сучасний урок у початкових класах" (К., 1997), О.М.Біляєва "Сучасний урок української мови" (К., 1981), С.І.Дорошенка "Методика

викладання української мови" (К., 1992), В.Я.Мельничайка "Удосконалення змісту і методів навчання української мови" (К., 1982), "Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах" / За ред.

М.І. Пентилюк (К., 2000), Г.В.Онкович "Українознавство і лінгводидактика" (К.,1997), К.М.Плиско "Принципи, методи і форми навчання української мови" (Харків, 1995) та інші, але в них немає системного викладу вивчення української мови в педучилищах.

Аналіз результатів анкетування викладачів української мови, які працюють у них, засвідчив, що 96,5 % мають певні труднощі в роботі, пов'язані з відсутністю побудованих на принципово нових засадах навчальних планів, програм, підручників і методичних посібників.

Отже, ця проблема вимагає посиленої уваги до оновлення і перебудови процесу навчання української мови в педучилищі.

Актуальність дослідження визначається потребою вдосконалення змісту освіти, форм і методів навчання української мови у педучилищі та недостатнім висвітленням цих питань в українській лінгводидактиці. Це й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Постала необхідність наукового обґрунтування лінгводидактичних засад організації навчання української мови в педучилищі, тобто вихідних положень мовознавства, дидактики, що визначають зміст і технологію (форми, методи) навчання української мови у педагогічному училищі, що й здійснено у дисертації.

Об'єктом дослідження є процес навчання української мови в педагогічному училищі, а предметом - ефективні форми і методи проведення занять з української мови.

Метою дослідження є визначення ефективної методики навчання української мови в педагогічному училищі.

Гіпотеза дослідження: ефективність засвоєння студентами знань з курсу "Українська мова", формування мовленнєвих умінь і навичок підвищиться за умови:

- 1) оновлення змісту навчання;
- 2) оптимального вибору основних і допоміжних видів навчальних занять (спарений урок, лекція, практичне та семінарське заняття, залік, консультація тощо);
- 3) застосування ефективних методів та прийомів навчання (розповідь, пояснення, або пояснювально-ілюстративний метод, евристична бесіда з постановкою проблемних питань, спостереження над мовою і мовленням, робота з підручником та іншими науковими джерелами, вправи, лінгвістичний аналіз та ін.);
- 4) послідовного дотримання у навчанні української мови комунікативно - діяльнісного підходу;
- 5) надання навчальному процесу чіткої професійної спрямованості.

Для досягнення поставленої мети й перевірки достовірності гіпотези потрібно було вирішити такі завдання:

- а) вивчити психологічну, педагогічну, лінгвістичну та методичну літературу;
- б) проаналізувати зміст і структуру чинних програм, підручників та методичних посібників з української мови для педучилища;
- в) вивчити й узагальнити досвід викладачів-словесників педучилищ України;
- г) удосконалити методику навчання української мови у педучилищі та експериментально перевірити її ефективність.

Методологічною основою дисертації є положення філософської науки про системний підхід як засіб наукового пізнання; опора на найважливіші документи про державну національну освіту та національне виховання; впровадження нових підходів у теорію і практику навчання і виховання -

деполітизація і гуманізація навчально-виховного процесу, орієнтація на ідеологію державності, врахування принципу наступності педагогічних технологій та змісту навчання в умовах наскрізної (неперервної) освіти.

Як теоретичні засади використано праці психологів, що стосуються навчання мови і мовлення (Д.М.Богоявленський, Г.С.Костюк, Л.М.Проколієнко, І.О.Синиця), дидактів - про раціональну організацію навчального процесу (А.М.Алексюк, Ю.К.Бабанський, І.Я.Лернер, Ю.І.Мальований, В.О.Онищук, О.Я.Савченко, М.М.Скаткін) і методистів - про форми і методи навчання (О.М.Біляєв, М.С.Вашуленко, С.І.Дорошенко, Т.О.Ладиженська, В.Я.Мельничайко, Г.В.Онкович, М.І.Пентилюк, О.В.Текучов, Н.Г.Шкуратяна та ін.).

Для перевірки висунутої гіпотези застосовувалися такі методи дослідження:

1. Теоретичні: 1)аналіз психолого-педагогічної, лінгвістичної та методичної літератури з теми дисертації; 2) вивчення інструктивних документів з проблеми, яка досліджується; 3) узагальнення практичного досвіду роботи викладачів-словесників педагогічних училищ України.

2. Емпіричні: 1) педагогічний (констатуючий і формуючий) експеримент; 2) спостереження за навчальним процесом; 3) бесіди (з викладачами та студентами); 4) анкетування; 5) аналіз навчальної документації (навчальні плани і програми, контрольні та робочі зошити).

Дослідницька робота проводилася у 3 етапи:

перший етап (1995-1996 рр.) - теоретичне осмислення теми; вивчення наукової літератури з психології, педагогіки, лінгвістики, методики викладання мови; аналіз навчальних планів, програм, підручників та методичних посібників; визначення вихідних позицій дослідження, об'єкта, предмета, гіпотези, основних завдань дослідження; обґрунтування

актуальності досліджуваної проблеми; здійснення підготовки публікацій (статті, методичні рекомендації);

другий етап (1997-1998 рр.) - розробка проекту програми з української мови для педучилищ; вивчення стану навчання української мови у вищих педагогічних закладах освіти першого рівня акредитації, узагальнення досвіду роботи викладачів-словесників педучилищ України та особистого 22-річного досвіду роботи (17 років у педучилищі); проведення констатуючого зрізу знань студентів у Бродівському, Хмельницькому та Чортківському педучилищах; здійснення формуючого експерименту з метою перевірки навчальної спроможності програми та ефективності запропонованої методики навчання української мови у педагогічному училищі;

третій етап (1998-1999 рр.) - опрацювання матеріалів дослідного навчання, аналіз здобутих результатів.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає у розробці змісту та ефективної методики навчання української мови в педучилищі; практичне значення - у виробленні методичних рекомендацій, спрямованих на докорінне поліпшення навчання української мови в педучилищі; визначенні особливостей змісту і технології навчання та внесенні конкретних пропозицій щодо удосконалення навчального плану, програм, підручників, методичних посібників. Основні положення і висновки дослідження впроваджені у практику роботи викладачів-словесників Бродівського, Хмельницького та Чортківського педучилищ, на базі яких проводився педагогічний експеримент. Запропонована методика може бути використана безпосередньо у навчально-виховному процесі педагогічних училищ, створенні навчальних програм, підручників і методичних посібників, а також під час педагогічної практики студентів.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується системним вивченням і науковим узагальненням передового педагогічного досвіду викладачів української мови педучилищ різних регіонів України, експериментальною перевіркою результатів запропонованої методики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації викладені автором на таких науково-практичних конференціях та семінарах: міжвузівська конференція "Українська мова в процесі національно-культурного відродження України" (м. Київ, 1992 р.); науково-практична конференція "Початкова освіта: сьогодні і завтра" (м. Мукачево Закарпатської області, 1998 р.); Всеукраїнський методичний семінар для вчителів української та російської мов "Актуальні проблеми методики викладання мов і місце інноваційних технологій у їх ефективному вирішенні" (м. Київ, 1998 р.); звітно-наукові конференції викладачів Українського державного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (м. Київ, 1996, 1997 рр.); Всеукраїнська науково-практична конференція "Педагогічна наука - сучасній школі" (м. Кременець Тернопільської області, 1999 р.); науково-практична конференція "Проблеми організаційних форм уроків мови та літератури в сучасній школі" (м. Київ, 1999 р.).

За матеріалами дослідження опубліковано 6 статей у журналах та збірниках наукових праць, що входять до списку, затвердженого ВАКом України; вийшов друком навчально-методичний посібник для студентів педагогічних училищ (коледжів).

СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дисертація складається з трьох розділів, загальних висновків, списку наукових джерел, додатків, що містять анкету, таблицю, проект програми з української мови для

педучилищ спеціальності "Початкове навчання", конспекти навчальних занять. Основний зміст викладено на 170 сторінках, додатки - на 59 сторінках, список використаних джерел містить 242 найменування.

У вступі обгрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, сформульовано його гіпотезу, охарактеризовано методи та етапи роботи, розкрито вірогідність, наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, а також подано відомості про апробацію дослідження.

У першому розділі - "Українська мова як навчальна дисципліна в педагогічному училищі"-висвітлюється історія виникнення і розвиток педагогічних училищ в Україні, визначено мету, завдання та особливості навчання української мови у цих закладах, дано характеристику навчального плану для спеціальності "Початкове навчання", у якому вказано місце курсу "Українська мова" у навчальному плані.

Система підготовки педагогічних кадрів в Україні складалася поступово і зазнавала кількох перебудов змісту, змін тривалості навчання, методологічного забезпечення.

Першим навчальним закладом, що готував учителів народної початкової школи була Коростишівська вчительська семінарія (відкрита в 1862 р. при Київському університеті і в 1863 р. переведена в м.Коростишів).

На території Наддніпрянської України до 1917 р. загалом діяла 31 вчительська семінарія, зокрема: Херсонська (1871), Вінницька (1909), Київська (1911), Харківська (1911), Черкаська (1912), Запорізька (1912), Кам'янець-Подільська (1913), Житомирська (1913), Полтавська (1916) та ін. (у дужках вказана дата їх заснування). Основними навчальними закладами, що готували педагогічні кадри в західноукраїнських землях, які до 1918р. входили до складу Австро-Угорської імперії, теж були вчительські семінарії.

В Україні у період національно-визвольних змагань (Центральної Ради, Української держави гетьмана Павла Скоропадського та Директорії Української Народної Республіки)

продовжували працювати з певними перервами деякі учительські інститути й учительські семінарії.

З приходом до влади більшовиків було запроваджено систему освіти, яка ґрунтувалася на засадах марксистсько-ленінського вчення. Були закриті старі навчальні заклади як такі, що не відповідали основним принципам будівництва радянської школи.

28 липня 1920 р. Наркомос УСРР видав постанову про перебудову педагогічної освіти, відповідно якій колишні учительські семінарії та старші класи деяких середніх загальноосвітніх шкіл було реорганізовано у трирічні педагогічні школи, а в 1937 р. перейменовано на педагогічні училища.

Атмосфера застою у суспільстві, адміністративно-командна система привели до значних переключень змісту освіти, поступового утвердження в практиці педагогічних навчальних закладів одноманітних форм і методів навчання, що застосовувалися без належного врахування інтересів та потреб учнів (студентів). У розвитку середньої педагогічної освіти й підготовці педагогічних кадрів в Україні мали місце тенденції заідеологізованості, стандартизації навчальних планів і програм та ізоляваність від світового педагогічного досвіду.

З розпадом соціалістичної системи і виходом у зарубіжний світ, де панують інші суспільні та економічні закони, інше ставлення до людини, прийшло усвідомлення неминучості суттєвих змін у всіх сферах життя, зокрема, й в освіті.

За роки незалежності визначилися основні засади реформування системи освіти.

Згідно із Концепцією педагогічної освіти педагогічні училища - це вищі заклади освіти першого рівня акредитації, що

функціонують як самостійні навчальні заклади, а також можуть бути структурними підрозділами педагогічних університетів та інститутів, класичних університетів. Педагогічні училища готують учителів з окремих спеціальностей кваліфікаційного рівня "молодший спеціаліст".

Аналіз діючих навчальних планів дає підстави стверджувати, що у підготовці педагогічних працівників спеціальності "Початкове навчання" курс "Українська мова" посідає одне з першорядних місць.

Подальшої конкретизації, поглиблення вимагає питання про мету, завдання та особливості навчання української мови у педагогічних навчальних закладах першого рівня акредитації. Для його вивчення проводилось анкетування серед викладачів педучилищ.

Мета і завдання навчання української мови визначається специфікою цього предмета, змістом і рівнем розвитку мовознавчої науки, відомостями з педагогіки і психології про процес засвоєння студентами знань та набуття відповідних умінь і навичок.

У зв'язку з цим курс сучасної української літературної мови у педучилищах не повинен дублювати шкільну програму, він має зовсім інше спрямування й ставить значно ширші завдання, зокрема, він має сприяти підготовці фахівців нової генерації, висококваліфікованих, грамотних, які вільно володіють українською мовою, користуються нею в усіх сферах діяльності і особливо - у професійній.

Отже, основна мета вивчення української мови в педагогічному училищі - це формування національно-мовної особистості майбутнього вчителя початкової ланки освіти з високим рівнем володіння державною мовою України.

Найважливіші завдання навчання української мови в педучилищі:

1) поглиблене засвоєння передбаченого програмою обсягу знань; 2) вироблення міцних мовних та мовленнєвих умінь і навичок; 3) розвиток мовлення студентів; 4) підготовка їх до викладання української мови в початкових класах загальноосвітньої школи.

Українська мова як навчальна дисципліна сприяє розв'язанню також і загальнопедагогічних завдань, серед яких найважливішими є: а) розвиток логічного мислення; б) формування вмінь самостійно поповнювати свої знання; в) національне виховання.

Головною особливістю навчання української мови у педагогічних училищах 98% респондентів назвали тісний зв'язок вивчення української мови з програмою початкової школи, бо в педучилищі готується не просто кваліфікований спеціаліст, а вчитель, що закладає фундамент знань з української мови.

У другому розділі дисертації - "Стан викладання української мови в педагогічних училищах" - проаналізовано навчальні програми, підручники та методичні посібники з української мови; узагальнено досвід роботи викладачів-словесників України, подано опис констатуючого експерименту.

З метою вивчення стану викладання української мови у педагогічних училищах проводилося анкетування викладачів.

Аналіз зворотньої інформації дає підстави вважати, що викладачі - словесники різних регіонів України шукають нові підходи до викладання української мови як мови державної. У їхній практиці є результативні творчі знахідки, які стосуються проблем підвищення орфографічної та пунктуаційної грамотності, розвитку зв'язного мовлення, врахування комунікативно-діяльнісного підходу, організації позакласної роботи з української мови, культури мовлення майбутніх учителів, які допомагають досягти належного навчально-виховного ефекту.

Але поряд із здобутками є ще проблеми, що вимагають негайного вирішення. Успіх у навчанні української мови великою мірою залежить від науково-методичного забезпечення педагогічного процесу. Починати треба з удосконалення навчального плану: 1) визначити оптимальну кількість годин на вивчення курсу "Українська мова", раціонально розподілити їх за семестрами, удосконалити форми семестрового контролю;

2) доцільним є поділ академічних груп на підгрупи, на що вказує практика попередніх років; 3) у підготовці нових навчальних планів важливим є розв'язання актуальної проблеми перевантаження студентів обов'язковими заняттями; необхідно значно зменшити кількість навчальних дисциплін, що можна здійснити шляхом інтеграції окремих курсів; 4) реформування національної системи освіти відбувається з урахуванням вимоги наступності педагогічних технологій та змісту навчання. Випускники педучилищ, відповідно до ступеневої освіти, мають змогу вступати на третій курс вищих навчальних закладів освіти III-IV рівнів акредитації з метою продовження навчання за обраним напрямом підготовки. Це насамперед вимагає узгодження навчальних планів ВНЗ освіти різних рівнів акредитації (координування кількості навчальних дисциплін, годин на вивчення та розподіл їх на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях навчання - "молодший спеціаліст", "бакалавр" та "спеціаліст").

Вивчення української мови в педагогічних училищах України (спеціальність 5.010102 "Початкове навчання") здійснюється за робочими програмами, складеними на основі навчальної програми з української мови (1985 р.), що морально застаріла і не відповідає вимогам сучасної освіти в Україні.

Через відсутність нової державної програми розроблені у педучилищах робочі програми різняться між собою як за змістом, структурою, так і цільовою спрямованістю. На часі

нагальна потреба у складанні нової програми для вивчення курсу "Українська мова". Проект її має бути винесений для обговорення на сторінки педагогічної преси. Вимагає удосконалення і перевидання також програма для педучилищ "Державний екзамен з української мови та методики її викладання" (1987 р.).

Протягом багатьох років у педучилищах українську мову вивчали за підручником для семирічної школи, який зовсім не відповідав програмі цих навчальних закладів. Першим підручником з української мови (у двох частинах) був підручник О.М.Пархоменка, який заповнив серйозну прогалину в забезпеченні студентів педучилищ навчальною літературою.

Нині студенти педучилищ України спеціальності "Початкове навчання" працюють за підручником "Українська мова" за редакцією професора П.С.Дудика (I частина) та професора В.О.Горпинича (II частина). Загалом цей підручник забезпечує філологічну підготовку вчителів початкових класів, проте, згідно з вимогами часу, потребує удосконалення і перевидання.

Актуальною є проблема створення двоступеневих підручників та посібників для різних ланок вищої освіти (I-II та III-IV рівнів акредитації) для "молодших спеціалістів" і "спеціалістів" за одним і тим самим фахом.

Відстає від потреб часу дидактичне забезпечення навчального процесу. Певні проблеми зумовлені відсутністю сучасних наочних посібників державного виробництва: таблиць, схем, комп'ютерних програм тощо.

У педагогічних училищах не було альтернативних навчальних планів, програм, а отже, і альтернативних підручників. Цей процес тільки розпочинається.

З метою визначення рівня знань студентів педучилищ з української мови, сформованості їх мовних та мовленнєвих умінь і навичок було проведено констатуючий експеримент,

який здійснювався у Бродівському, Хмельницькому та Чортківському педучилищах, охоплював 400 студентів, з них 204 - в експериментальних групах. Для цього було дібрано завдання з різних розділів курсу - орфографії і пунктуації, лексикології, фразеології, граматики та стилістики, що дозволило всебічно охопити мовні явища, виявити ступінь їх розуміння і засвоєння.

Результати зрізових робіт дають підстави стверджувати, що істотним недоліком навчання мови в педучилищах залишається відсутність належної глибини, повноти і системності в знаннях значної частини студентів, учорашніх учнів шкіл. Знання, що являють собою набір розрізнених і випадкових відомостей, важко застосовувати на практиці; вони не можуть служити надійною основою формування мовних та мовленнєвих умінь і навичок. Тому доводиться констатувати наявність деякого розриву між теорією і практикою в навчанні мови, внаслідок чого студент теоретичні положення нібито і знає, проте в застосуванні їх відчуває труднощі.

Отже, назріла потреба створення по-справжньому нової методики викладання навчальної дисципліни з урахуванням досягнень сучасного мовознавства, педагогіки та психології.

III розділ - "Дослідне навчання української мови в педучилищі за пропонованою методикою" - розкриває зміст і методику дослідного навчання, хід формуючого експерименту та його результати. Тут подаються методичні рекомендації для викладачів - практиків.

Мета експерименту - перевірити гіпотезу, суть якої полягає в тому, що поліпшення технології навчання мови і підвищення якості знань, умінь і навичок студентів педучилища значною мірою зумовлюється науково розробленими лінгводидактичними засадами організації навчання мови. Знання цих засад дасть змогу викладачеві

ефективно організувати процес навчання мови і досягти необхідних результатів.

Програма проведення експерименту включала три етапи:

- підготовчий (планування та організація експериментальної роботи);
- основний (перевірка гіпотези, апробація запропонованої методики, з'ясування раціональності нововведень);
- контрольний (перевірка та аналіз результатів експерименту).

Підготовчий етап передбачав вибір навчальних закладів і викладачів, контрольних та експериментальних груп, програмових тем для експериментального дослідження, розробку методичних матеріалів.

Для проведення дослідного навчання враховувалися такі умови:

- 1) відбір студентів в експериментальних і контрольних групах, однакових за віковими особливостями та інтелектуальними можливостями;
- 2) проведення занять у експериментальних і контрольних групах тим самим викладачем;
- 3) здійснення експериментального навчання протягом вивчення усього курсу української мови в педучилищі (4 роки);
- 4) перевірка в процесі експерименту спеціально розробленої програми.

Експериментальні групи навчалися за складеною дисертанткою програмою із використанням рекомендацій, реалізованих автором у методичному посібнику, поурочних планах, методичних розробках, а контрольні групи працювали за традиційною методикою.

З метою поліпшення технології навчання української мови в педучилищі було розроблено експериментальну методику,

побудовану з урахуванням особливих вимог до викладання української мови в педучилищі.

Проблему форм організації навчання стосовно середньої школи глибоко дослідили дидакти та методисти Ю.С.Бабанський, О.М.Біляєв, М.І.Махмутов, В.О.Онищук, О.Я.Савченко, М.М.Скаткін та ін.

Експеримент показав, що варто на відміну від загальноосвітньої школи практикувати такі форми навчальних занять (спарені уроки, лекції, семінарські та практичні заняття, заліки, консультації), які повинні мати певну систему.

Визначаючи ефективні методи навчання української мови в педучилищі, ми виходили з розуміння навчального методу в дидактиці (А.М.Алексюк, І.Я.Лернер, М.І.Махмутов, О.Я.Савченко, М.М.Скаткін) та методиці (О.М.Біляєв, М.С.Вашуленко, І.С.Олійник, М.І.Пентилюк, К.М.Плиско, Л.П.Рожило).

Ряд положень і рекомендацій творчо використано у визначенні ефективних методів та прийомів навчання української мови в педучилищі.

Серед методів та прийомів навчання у експериментальній методиці пропонуються: розповідь, пояснення (інша назва - пояснювально-ілюстративний метод), евристична бесіда з постановкою проблемних питань, спостереження над мовою і мовленням, робота з підручником та іншими науковими джерелами, лінгвістичний аналіз, вправи та ін.

Експериментальна методика побудована на нових підходах до навчання української мови: українознавчому (народознавчому), етнографічному, культурологічному. Зазначені аспекти навчання мови підпорядковані найголовнішому - комунікативно-діяльнісному принципіві, що вимагає не вербального заучування мовних явищ, а вироблення комунікативних умінь і навичок в процесі

мовленнєвої діяльності студентів на основі мовленнєвих ситуацій - реальних або спеціально створюваних.

Експериментальна програма наголошує на посиленні професійної спрямованості занять з української мови як одного із шляхів формування фахових якостей майбутнього класовода. Основна особливість навчання української мови в педучилищі полягає в підготовці вчителів початкових класів до навчання дітей української мови в школі.

Особливої уваги вимагає культура мовлення студентів - дотримання ними орфоепічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних та інших норм і мовленнєвого етикету.

Українська мова разом з іншими навчальними дисциплінами, особливо гуманітарного циклу, не тільки інтелектуально озброює студентів, а й формує їхній світогляд. Тому головний акцент має робитися на вихованні національно-мовної особистості майбутнього вчителя.

З метою з'ясування впливу запропонованої методики на рівень знань та сформованість мовних та мовленнєвих умінь і навичок у процесі дослідного навчання на I-IV курсах педучилищ проводилися серії діагностичних робіт.

У наведеній таблиці подано узагальнені якісні та кількісні показники у %.

Таблиця 1

**Результати контрольних робіт, виконаних на “4” і “5”
(Е - експериментальні групи; К - контрольні групи)**

Види робіт	Е	Е	Е	Узагальнені показники
	К	К	К	
	Бродівське педучилище	Хмельницьке педучилище	Чортківське педучилище	

Продовження табл. 1

Фонетичний розбір	73 62	70 58	71 59	72 60
Диктант	79 68	80 70	81 71	80 70
Орфоепічний та орфографічний розбір	82 72	82 72	81 70	82 71
Самостійна робота	80 70	84 74	83 72	82 72
Морфемний розбір	82 70	81 69	83 68	82 69
Словотвірний розбір	85 72	84 72	86 73	85 72
Тести	78 67	79 67	80 69	79 68
Диктант із граматичним завданням	85 72	83 72	84 73	84 72
	84	84	85	84

Переказ	70	70	71	70
Твір	82	83	81	82
	68	67	68	68

Як видно з таблиці, якість знань, умінь і навичок студентів експериментальних груп на 11-14 % вища, ніж контрольних. Дослідження довело, що навчання за експериментальною методикою із застосуванням нових підходів у навчанні української мови в педучилищі дало змогу не тільки глибоко засвоїти теоретичний матеріал з мови, а й сформувати і розвинути мовні та мовленнєві уміння й навички майбутніх учителів.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. Методика навчання української мови у педагогічному училищі вимагає нових підходів. Проблема недостатньо висвітлена в лінгводидактиці. Поодинокі публікації, присвячені окремим її аспектам, залишають поза увагою принципові положення.

Викладачі-словесники у повсякденній роботі стикаються з великими труднощами, пов'язаними з відсутністю науково обґрунтованої системи організації навчання української мови у цих навчальних закладах.

Щонайперше необхідно вдосконалювати навчальний план та навчальну програму з дисципліни "Українська мова" відповідно до концептуальних проблем мовної освіти на сучасному етапі; поновити і перевидати чинні підручники, збірники вправ, диктантів; створити оригінальні підручники та методичні посібники, зокрема, побудовані на засадах комунікативно-діяльнісного підходу.

Визначений проектом нової програми курсу "Українська мова" зміст навчання дозволяє значно поглибити знання

студентів із спеціальності, розвинути в них мовні та мовленнєві навички.

Ефективність викладання української мови у педагогічному училищі зумовлена застосуванням поряд із традиційними навчальними заняттями (спарені уроки, практичне заняття, консультація) таких форм навчання, як лекція, семінарське заняття, залік, виконання індивідуальних завдань, самостійна робота студентів.

Методи і прийоми викладання спрямовано на забезпечення проблемно-пошукового типу навчання та досягнення його результативності.

Серед різних методів і прийомів особливе місце відводиться пояснювально-ілюстративному, евристичній бесіді з постановкою проблемних питань, спостереженню над мовою і мовленням, мовному аналізу, вправам, роботі з підручником, словниками, довідковою літературою, застосуванню програмового навчання, використанню алгоритмів, тестів тощо.

Важливо забезпечувати тісний зв'язок курсу з навчанням української мови в початкових класах та шкільною педагогічною практикою, тобто надати навчальному процесу чіткої професійної спрямованості.

Засвоєння студентами знань з української мови, формування мовних та мовленнєвих умінь має комунікативно-діяльнісне та функціонально-стилістичне спрямування.

Уроки української мови варто проводити як уроки словесності. Вивчення мовних явищ має відбуватися на основі аналізу тексту в єдності змісту й форми. Це дозволяє здійснювати міжпредметні зв'язки з літературою, світовою та зарубіжною культурою, народознавством тощо. Засвоєння мовних одиниць на основі аналізу тексту в єдності змісту й форми надає словесникові можливості включати студентів у різні навчальні дії й тим самим організовувати виконання

великої кількості видів діяльності за короткий проміжок часу, розвивати в них зв'язне мовлення, виховувати чуття мови, формувати високу духовність.

Оптимізація навчальної діяльності досягається, якщо засвоєння знань і формування мовних і мовленнєвих умінь проводити взаємопов'язано, у вигляді різних комбінацій видів діяльності та навчальних дій.

Успішна реалізація цілей навчання здійснюється застосуванням різних способів структурування матеріалу з використанням опорних конспектів, схем, таблиць, які містять головні теоретичні відомості і факти мови. У студентів формуються узагальнені поняття, що сприяють системності знань.

Дослідження показало виняткову важливість формування на заняттях національно-мовної особистості майбутнього вчителя. З цією метою необхідно використовувати дидактичний матеріал, який відображає історію України, культуру, звичаї, традиції українського народу, його ментальність.

Отже, дослідження підтвердило основні положення висунутої гіпотези, згідно з якою ефективна організація навчання мови зумовлена науковою розробкою з позиції системного підходу її лінгводидактичних засад.

Проблема навчання української мови у педучилищі багатогранна, тому не може бути вирішеною у всіх її аспектах в межах однієї дисертації.

Подальшу роботу необхідно спрямувати на удосконалення змісту і технології навчання української мови у педагогічних училищах.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Чабайовська М.І. Програмований контроль знань // Дивослово.-1998. -№ 5. - С.39-42.

2. Чабайовська М.І. Професійне спрямування курсу української мови в педагогічному училищі.- Наука і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова.- К.: УЗМН, 1998.- Ч.П.- С.153-158.

3. Чабайовська М.І. Орфографія. Тестові завдання для студентів педучилищ // Дивослово.-1999.- № 4.-С.18-21.

4. Чабайовська М.І. Мовний розбір у вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації (педучилищах, педколеджах). - Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. - К.: НПУ, 1999, Ч.2. - С.215-231.

5. Чабайовська М.І. Методика мовного розбору: Навчально-методичний посібник. - Тернопіль: Мальва - ОСО, 1999.- 80 с.;

6. Чабайовська М.І. Мета, завдання та особливості викладання української мови в педучилищі.- Шляхи підвищення ефективності викладання української мови та літератури (Матеріали Всеукраїнської міжвузівської науково-практичної конференції. 17-18 листопада 1999 р.).- К.: Товариство "Знання" України, 2000.- С.115-126.

7. Чабайовська М.І. Ефективні форми та методи навчання української мови в педагогічному училищі. - Наука і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. - К.:Логос, 2000. Випуск 2. Ч.1. - С.172-177.

Анотації

Чабайовська М.І. Лінгводидактичні засади навчання української мови у педагогічному училищі. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 - теорія і методика навчання української мови. - Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. - Київ, 2000.

Дисертація є теоретико-експериментальним дослідженням лінгводидактичних засад навчання української мови в педагогічному училищі - вихідних положень мовознавства, дидактики, що визначають зміст і технологію (форми і методи) навчання. У роботі знайшли відображення питання, що стосуються теорії і практики навчання української мови в педагогічному училищі. Зроблено огляд історії становлення та розвитку педучилищ, сформульовано мету і завдання навчання української мови, визначено вимоги до знань, умінь і навичок студентів з навчальної дисципліни, її місце в навчальному плані; проаналізовано стан викладання української мови у педагогічних училищах та експериментально перевірено ефективність розробленої методики.

Ключові слова : лінгводидактика, лінгводидактичні засади, системний підхід, зміст, форми і методи навчання, ефективність розробленої методики.

Чабаевская М.И. Лингводидактические основы обучения украинскому языку в педагогическом училище. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения украинскому языку. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2000.

Диссертация является теоретико-экспериментальным исследованием лингводидактических основ изучения украинского языка в педагогическом училище, то есть исходных положений языкознания, дидактики, что определяют содержание и технологию (формы, методы) обучения.

В работе нашли отражение вопросы, касающиеся теории и практики изучения украинского языка в педагогическом училище. Сделан обзор истории становления

и развития педучилищ, сформулированы цели и задачи изучения украинского языка, определены требования к знаниям, умениям и навыкам студентов по учебной дисциплине, её место в учебном плане; проанализированы программы, учебники, пособия по методике преподавания украинского языка, рассмотрены достижения и проблемы в педагогической деятельности преподавателей-языковедов.

Констатирующий эксперимент засвидетельствовал недостаточный уровень знаний, умений и навыков студентов. Это помогло выделить основные задачи экспериментального исследования.

Предложена новая программа изучения курса, в которой определён обязательный минимум содержания образования, включающий основные содержательные линии – лингвистическую, коммуникативную, культуроведческую, деятельностьную.

С целью улучшения технологии обучения украинскому языку в педучилище была разработана экспериментальная методика. В ней предусмотрен высший уровень обучения, который сводится к рассмотрению не только нового, но и более сложного материала, свойственные педучилищу как учебному заведению первого уровня аккредитации формы и методы обучения.

Эффективность преподавания украинского языка в педагогическом училище обусловлена использованием таких форм учебных занятий: сдвоенные уроки, лекции, семинарские и практические занятия, зачеты, консультации.

Методы и приемы направлены на обеспечение проблемно-поискового типа обучения и достижения его результативности.

Среди методов и приемов особое место отводится объяснительно-иллюстративному, эвристической беседе с постановкой проблемных вопросов, наблюдению над языком и речью, языковому анализу, упражнениям, работе с

учебником, словарями, справочной литературой, программированному обучению, использованию алгоритмов, тестов и т.д.

Экспериментальная методика построена на новых подходах к преподаванию украинского языка: украиноведческом, этнографическом и культурологическом. Данные подходы подчинены самому главному – коммуникативно-деятельностному, который требует не вербального заучивания языковых явлений, а выработки коммуникативных умений и навыков в процессе речевой деятельности студентов на основании речевых ситуаций – реальных или специально созданных.

Занятия по украинскому языку следует проводить как уроки словесности. Изучение языковых явлений должно проводиться на основании анализа текста в единстве содержания и формы. Это дает возможность осуществлять межпредметные связи с литературой, зарубежной культурой, народоведением и т.д. Усвоение языковых явлений на основании анализа текста дает языковеду возможности включать студентов у разные учебные действия, развивать у них связную речь, воспитывать чувство языка, формировать высокую духовность.

Успешная реализация целей обучения осуществляется использованием разных способов структурирования материала с использованием опорных конспектов, схем, таблиц, которые содержат главные теоретические сведения и факты языка.

В экспериментальной методике подчеркивается усиление профессиональной направленности занятий по украинскому языку как одного из путей формирования специальных качеств будущего классоведа.

Так как украинский язык, вместе с другими учебными дисциплинами, особенно гуманитарного цикла, не только интеллектуально вооружает студентов, но и формирует их

мировоззрение, главный акцент в экспериментальном обучении сосредоточен на формировании национально-языковой личности будущего учителя.

Исследования показали, что обучение по экспериментальной методике дало возможность не только глубоко усвоить теоретический материал по украинскому языку, но и сформировать языковые и речевые умения и навыки студентов.

Основные результаты исследования могут быть использованы в учебно-воспитательном процессе высших педагогических учебных заведений первого уровня аккредитации, дают теоретико-методические основания для совершенствования учебных планов, программ, учебников и пособий.

Ключевые слова: лингводидактика, лингводидактические основы, системный подход, содержание, формы и методы обучения, эффективность разработанной методики.

Chabayovska M.I. Linguodidactical principles of teaching the Ukrainian language at Primary School Teachers' Course.

The dissertation is a theoretical and experimental research of linguodidactical principles of teaching the Ukrainian language at Primary School Teachers' Course – the main points of linguistics, didactics determining content and technology (forms and methods) of teaching.

The points of theory and practice of teaching the Ukrainian language at Primary School Teachers' Course are reflected in the work. Historical review of the development of Primary School Teachers' Course is also made.

It is suggested the aims of teaching the Ukrainian language, demands to students' knowledge, skills and habits in discipline, which is taught, its role in Ukrainian language teaching.

It is emphasized the level of the Ukrainian language teaching at Primary School Teachers' Course. It is proved the effectiveness of this system theoretically and practically.

Key words: linguodidactics, linguodidactical principles, systematical approach, content, forms and methods of teaching, effectiveness of suggested methods of teaching.